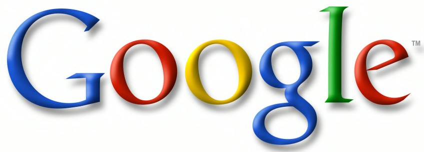
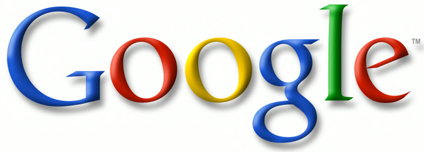

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV · ANG
VE
RI
TAS

Sweden

GUSTAF ADOLFS RIKSDAGSORDNING

PROFFÖRELÄSNING

AF

NILS EDÉN

UPPSALA
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
1902

Printed in Sweden

Den svenska riksdagens första begynnelser gå tillbaka till den tidpunkt, då Sveriges bönder under Engelbrekts ledning drefvo de främmande fogdarne ur riket. För första gången trädde nu den svenska allmogen fram som en samlad politisk makt, en makt, som slutit sig tillsammans öfver de gamla landskapsgränserna, och när denna allmoge väl hade bevisat sin styrka med vapen i hand, måste man också finna en form för att gifva den rum vid afgörandet af rikets viktigaste angelägenheter. Förut hade endast de andliga och världsliga stormännen och flera eller färre af det öfriga frälset samlats till möten för hela riket, medan allmogen varit inskränkt till landskapstingen; hädanefter kommer också den menige man från landskap och köpstäder med vid sådana möten. Men det var dock mycket länge endast vid utomordentliga tillfällen som sådant skedde, när det gällde val af konung eller riksföreståndare eller i de allvarsammaste unionskriserna. De allmänna mötena förblefvo i stort sedt intill medeltidens slut en företeelse, som stod utom det normala statslifvet, och de fingo icke heller något särskildt namn, utan innefattades liksom herrarnes trängre möten under beteckningen dag, dieta, eller herremöte eller någon gång allmänneligt herremöte[1].

---

[1] Jfr E. Hildebrands öfversikt öfver *Riksdagar och ständermöten i Sverige under medeltidens sista århundrade,* Hist. Tidskr. 1893, s. 282—300.

Gustaf Vasa gjorde i någon mån det allmänna riksmötet till organ för statens lif under normala förhållanden, och från hans tid finner man också någon gång ordet riksdag[1], fastän detta först under senare hälften af 1500-talet blef vanligt. Riksdagarna blefvo den högsta formen i en mångfald af möten mellan konung och undersåtar, som erbjuder nästan oändliga variationer och öfvergångar. Utom allmänneliga herredagar, som det ännu oftast hette, höll Gustaf Vasa rådsmöten och herredagar i egentlig mening för hela riket eller ett eller flera landskap, han höll handelsdagar med köpstadsmän, kyrkomöten och synoder med biskopar och präster, möten landskapsvis eller för flera landskap af både herrarne och den menige man, och han själf eller hans gode män kunde uppsöka menigheterna vid de stora marknaderna, vid landstingen, ja t. o. m. förhandla med allmogen sockenvis. I alla dessa fall, från det första till det sista, är det konungen som konstituerar mötet. Han utfärdar kallelse till flera eller färre, allt eftersom han anser behöfligt, han vänder sig till församlade menigheter, och det är han som framlägger de ärenden han vill hafva behandlade. Hvad han därvid framför allt begär och erhåller är mötesdeltagarnes förpliktelse att på ett eller annat sätt bistå honom i rikets ärenden, att jämte honom påtaga sig ansvaret för viktigare åtgärder i statens styrelse. Mötena äro för konungen ett medel att draga sina undersåtar från skilda landsändar och af skilda sam-

---

[1] I en försäkran af några rådsherrar, afgifven 19 juli 1544, talas om "den sist hållne riksdag till Västerås", och termen finnes äfven i en handskrift af den vid denna riksdag använda rådseden. I ett diarium från Erik XIV:s första tid står en anteckning om kallelsebref af 18 mars 1561 "till riksdagen, som uti Arboga den 13 aprilis hålles skall". *Svenska riksdagsakter* (cit. *SRA*) I, s. 406, 415, II, s. 1.

hällsklasser in i ett samarbete med hvarandra för rikets gemensamma behof, och detta samarbete ter sig från undersåtarnes synpunkt alltid som en börda, som de voro skyldiga att åtaga sig, aldrig som en eftersträfvad rättighet. På detta sätt blifva riksdagarna i grunden endast det högsta organet för Gustaf Vasas *riksförvaltning,* och han använder, särskildt under sina senare år, detta organ mycket sparsamt.

När begreppen stånd och ständer kommo in i Sverige vid midten af 1500-talet och inympades på detta samarbete mellan konung och undersåtar, så innebär det i och för sig icke någon förändring i deras inbördes ställning, och icke heller betyder det, att de svenska samhällsklasserna just nu begränsat sig emot hvarandra till hvad som senare kallades riksstånd. Dessa begrepp voro allmänt europeiska, ehuru de till Sverige kommo närmast från Tyskland, och de betecknade öfver allt hvad man skulle kunna kalla politiska enheter i statsarbetet, vare sig en organiserad samhällsklass eller en trängre grupp inom samhället eller en enda person med politiskt själfständig ställning: i Tyskland var hvarje fri riksstad, hvarje furste, hvarje omedelbart under kejsaren lydande adelsman ett riksstånd för sig. I analogi härmed använde man också i Sverige ordet ständer helt allmänt, för att beteckna undersåtarne i allmänhet såsom deltagande i statens arbete; man talade om ständerna i landskapen lika väl som om ständerna vid riksdagen, om de förnämsta ständerna, då konungen vände sig till ett mindre urval af rikets män, äfven om det togs ur flera samhällsklasser, om menige ständer, när det gällde flera. Först längre fram börjar namnet särskildt fästa sig vid vissa klasser, och då beror detta därpå, att dessa klasser

så småningom kommo att starkare afgränsa sig från hvarandra både socialt och politiskt. Adel, prästerskap, borgerskap och bönder börja framträda som hufvudgrupperna vid riksdagar och möten. Men ännu vid 1569 års riksdag, då Johan hyllades af ständerna, utfärda dessa sina urkunder i vida flere afdelningar: en urkund är afgifven af rådet, en af den öfriga adeln, en af biskopar samt några "prelater och kyrkoherdar", två af menige prästmän, som fördelat sig efter landskap, *icke efter stift*, en af "borgmästare, rådmän och borgare", och slutligen ej mindre än fem af de olika landskapens bönder. År 1571, vid bevillningen till Elfsborgs igenlösen, gå präster och bönder tillsammans, efter landskap, medan borgare och köpstadsmän dela sig på två urkunder[1]. Och på intet sätt kunde denna ståndsbildning göra något intrång i konungens rätt att kalla till möte hvilka han själf ville och inga andra. På 1590-talet tillkom vid de stora mötena en alldeles ny grupp, krigsbefäl och ombud för menige krigsfolk, Karl IX kallade år 1600 särskildt fogdar och lagläsare, och det stod i konungens skön att vända sig till ytterligare nya grupper af undersåtarne, om han så fann lämpligt. Dessutom inträdde med arffurstendömens inrättande ytterligare nya ständer i statsarbetet; hvar och en af arffurstarne var ett stånd i riket.

Brytningen med Sigismund, då ständerna trädde fram såsom rikets målsmän *mot* konungen, måste naturligtvis öka deras betydenhet. Hertig Karl, som varit deras ledare, fick själf erfara detta. Vid 1602 års riksdag ser man honom växla en hel serie af skrifvelser med ständerna utan att dock i allt kunna genomdrifva sin vilja, i den långvariga striden med prästerskapet, som

[1] *SRA* II, s. 292—316, 409—422.

strängt häfdade den lutherska renläriheten emot hans mera allmänt protestantiska sympatier, vann han icke heller någon seger, och då han vid 1609 års riksdag framlade sitt förslag till ny landslag, kunde ständerna helt enkelt lägga detta å sido. I princip var dock ingenting förändradt i riksdagens ställning, när Gustaf Adolf besteg tronen. Den var allt fortfarande icke ett uttryck för folkets rättigheter gent emot konungen, utan en form för undersåtarnes samarbete med konungen, och en form vid sidan af många andra — ty landskapsmöten, råds- och herremöten, möten af endast de förnämsta ständerna höllos som förut. Huru bestämd denna åskådning af riksmötenas ställning ännu var, visar sig bäst af den så ofta anförda punkt i Gustaf Adolfs konungaförsäkran, genom hvilken han lofvade att "icke ständerne med mänge herredagar betunga, utan det deste mera görs behof".

Om formerna för alla dessa mötens och särskildt riksdagarnas förhandlingar känner man mycket litet från 1500-talet — sannolikt af det naturliga skäl, att inga utbildade former funnos. Att Gustaf Vasa brukat personligen tala till sina undersåtar, berätta både Per Brahe och andra samtida, men från de större riksmötena finnas inga andra underrättelser om hans personliga ingripande än de välbekanta skildringarna af hans tal 1527 och 1560. Erik XIV talade 1561 i Arboga i egen person till den menige man, som var församlad på torget, och vid riksdagen i Uppsala 1567 afgaf han likaledes muntligen sin framställning af de anklagade herrarnes sak inför ständerna på rikssalen. Johan III framträdde i egen person inför ständerna vid flera tillfällen: 1569, då Eriks afsättning skulle bekräftas, 1574 och 1577, då det gällde de nya kyrko-

bruken, vid uppgörelsen med hertig Karl 1587 och anklagelsen mot rådsherrarne 1590. Men några verkliga förhandlingar omtalas aldrig. Konungen uppträder, då mötet samlas, för att framlägga själfva hufvudfrågan, eller vid dess slut för att befästa det vunna resultatet; endast vid liturgiens genomförande 1577 tycks Johan hafva upprepade gånger ingripit. Om något svar från ständerna kommer i fråga, ges det genom tillrop: "ja, ja, sade alle man", heter det 1569; "confestim populus magno applausu manus in coelum sustulit", berättar sagesmannen från 1577 [1]. Ännu mindre känner man om öfverläggningar inom ständernas särskilda grupper. Vid 1582 års riksdag utfärdar konungen en ordningsstadga, och han förordnar då, att prästerna skulle samlas i stadskyrkan, borgarne på rådhuset, bönderna landskapsvis i tre olika kyrkor — adeln fick väl hålla sina förhandlingar på slottet —, men för öfrigt synes stadgan hufvudsakligen vara tillkommen för att förbjuda herredagsmännen att "upprätte något perlemente eller slagsmål uti staden eller förstäderne" [2].

Äfven på detta område blir utvecklingen tydligare allt ifrån 1590-talets brytning, och nu börjar man också finna flera och flera berättelser eller anteckningar om själfva riksdagarnas förlopp. Från Söderköpings riksdag 1595 hafva vi kamreraren Knut Perssons bekanta berättelse — tryckt i *Handl. rör. Skand. historia,* X — för mötena 1597, 1598 och 1599 finnas anteckningar af deltagare ur prästeståndet — tryckta af Ahlqvist, *Bidrag till Svenska kyrkans och riksdagarnes historia, I* —, och liknande

---

[1] *SRA* II, s. 3, 165, 274, 279 ff., 490—499, 545—554, 743—748, 894—902.

[2] *SRA* II, s. 590.

anteckningar föreligga från riksdagarna 1610 och 1611 — tryckta af Swederus, *Stockholms Magazin,* II (1780). Ännu viktigare är, att man i början af 1600-talet började låta kanslitjänstemän å ämbetets vägnar uppsätta ett slags redogörelser för riksdagarna. De fingo taga afskrifter af de aktstycken, som växlades vid riksdagen mellan konung och ständer, och samla dessa i en kopiebok, och så småningom kom man där att förbinda handlingarna sins emellan med korta underrättelser om huru de tillkommit och blifvit öfverlämnade. Titeln är vanligen *Acta och Handlingar* från den och den riksdagen; den första serien är från 1604, men först med år 1607 blifva de inskjutna underrättelserna litet fylligare. Alla dessa äro otryckta och förvaras i Riksarkivet.

Vid revolutionsriksdagarna på 1590-talet gick det, som naturligt är, tämligen bullrande och våldsamt till. Från Söderköping hafva vi berättelsen om huru hertig Karl talade till ständerna från en majestätpall på torget och begagnade allmogens påtryckning på adeln för att få dess slutliga bekräftelse på besluten, och dylikt upprepas flera gånger vid följande möten. I Stockholm 1597 uppstod en ordentlig ordväxling uppe på slottssalen mellan hertigen och ett par adelsmän, som stego fram för att föra ståndets talan. Då Hans Åkesson (Soop) afrådde hertigen från att draga till Finland för att tukta Claes Fleming, "svarade H. F. N.: drag då du, och efter du äst en förfärlig stor och rånger karl, får jag gå skyle mig bakför dig, ty jag ser väl så gärna 10 pilar uti dig såsom en uti mig; och allmogen i salen loge däröfver och sade: ficks du svar". På aftonen samma dag tar han t. o. m. Jöran Posse "vid axeln" och låter sätta honom

i tornet, när denne gör sig till tolk för adelns motsträfvighet[1].

Men trots dessa våldsamma ingrepp af hertigen börja vissa former för ständernas arbete, om också ännu famlande, att träda fram. Gemensamt sammanträda de gång efter annan inför hertigen för att mottaga hans meddelanden och förslag och ofta för att afgifva svar på dem. De egentliga öfverläggningarna hålla ständerna för sig själfva, och vanligen i skilda grupper, hvarvid adel (och krigsbefäl), prästerskap, borgerskap och bönder allt tydligare framstå som hufvudafdelningar. Dock hände det ännu 1597, att adeln afgaf svar landskapsvis. Svaren öfverlämnas gärna till hertigen på en gång, i ett sammanträde inför honom personligen. När det gäller frågor, i hvilka ett gemensamt svar bör gifvas, kan det hända, att ordentliga utskott utses för att öfverlägga därom; sådana tillsattes ett par gånger under 1598 års möte, 4 af hvart stånd eller "någre af hvart stånd"[2]. Det hemliga utskottet vid 1627 års riksdag är således icke det äldsta utskottet i vår riksdagshistoria. Riksdagsarbetet börjar på att utbilda sig till en växelverkan mellan de 4 ståndens öfverläggningar hvar för sig och deras sammanslutning i en församling under hertigens ledning. Men naturligtvis kan man ännu icke spåra några fasta regler.

Inom ett stånd gjordes verkligen ett ganska bestämdt försök att skapa sådana regler. Vid 1597 års möte i Stockholm uppsattes inom adeln några punkter om huru det skulle tillgå vid dess möten och öfverläggningar[3].

---

[1] AHLQVIST, *Bidrag*, s. 28 f.

[2] AHLQVIST, *Bidrag* s. 34, 36.

[3] Ridderskapets och adelns förening och sammansättning 1 aug. 1597, *Riksdagsacta, RA.*

Enligt dessa punkter skulle vid hvarje herredag utses dels två adelsmän för hvarje landskap att föreslå och afgifva svaren för landskapens adel, dels två förmän för hela ståndet, hvilka kunde samla landskapens förtroendemän och med dem rådslå om det gemensamma svaret, föredraga förslaget inför ridderskapet och sedan frambära det. Landskapsskillnaden håller sig således också här. Föreningen, som den kallar sig, har kanske mest åsyftat att stärka adelns sammanhållning och själfständighet mot hertigen, men man kan icke se, att den någonsin tillämpades — kanske just emedan hertigen gjorde sig till herre öfver sitt motparti.

Vid riksdagarna efter år 1600 afgifva stånden regelbundet sina svar hvart för sig och i skriftlig form, och på detta sätt kunna hela serier af handlingar växlas mellan konungen och ständerna. Däremot talas det till en början icke mycket om sådana samfällda sammanträden som under tiden 1597—1599. Det kan ju bero helt enkelt därpå, att man för denna tid icke har några refererande berättelser, men det är också möjligt, att Karl IX verkligen, sedan striden var afgjord, icke längre ansett sig behöfva framträda personligen inför ständerna i samma utsträckning som när det gällde att föra revolutionen igenom. Vid kröningsriksdagen 1607, då man så länge tvistade om formuleringen af konungens försäkran rörande religionen, skickade denne regelbundet sina sekreterare till ständerna men mötte dem icke själf[1]. Först vid den sista riksdagen i Örebro 1610, då faran från Danmark tvang till utomordentliga ansträngningar, finner man åter något liknande sammanträdena på 1590-talet.

---

[1] Acta Coronationis Caroli IX, *Riksdagsacta, RA.*

Nu kallas gång efter annan ständerna samtliga upp på slottet, och dels konungen själf, dels den unge hertig Gustaf Adolf talar till dem för att genomdrifva de hjälper och utskrifningar, som behöfdes för det hotande kriget. Det lyckades icke utan svårighet. Den gamle konungen visade med harm tillbaka ständernas svar, då dessa rådde till eftergifter; det hände, att ständerna mötte hans fordringar med rop på fred, och att han utkastade antydningar om förräderi, som förorsakade "ett stort buller ibland alle ständer", — "synnerligen när konungen var utgången"[1]. För öfrigt blandade sig i formerna vid denna riksdag gammalt och nytt. Vid ett par tillfällen utbrister konungen i lidelsefulla uppfordringar till ständerna, att visa honom och fäderneslandet trohet i den nya faran, och då träda representanter fram för de tre högre stånden för att högtidligen afgifva denna försäkran: marsken grefve Magnus Brahe för adeln, ärkebiskopen och biskopen i Västerås för prästerna och en borgmästare i Stockholm för borgerskapet, men gemene man "upphållandes sine två finger like som svore H. K. M:t på nytt huldskap och troskap"[2]. De skriftliga svaren öfverlämnas en gång åt konungen genom vissa af hvart stånd, som få företräde i hans gemak, och böndernas slutliga bevillning gafs på det sättet, att de ropade sitt ja till de kungliga sekreterarnes framställning[3]. Några fasta regler har man ännu icke.

I sådana förhållanden är det, som Gustaf Adolf griper in, då han på riksdagen i Örebro i jan. 1617 framlägger till ständernas godkännande en ordning för "möten och sam-

---

[1] Swederus, *Stockholms Magazin*, II, s. 701, 704 f.

[2] a. a., s. 703 f.

[3] a. a., s. 701, 705.

mankomster, så ock uti omröstande på riksdagen". Konceptet är egenhändigt uppsatt af rikskanslern Axel Oxenstierna och finnes ännu i behåll[1]. Det är tydligen utskrifvet mycket raskt, utan något vidlyftigare betänkande; endast på ett par ställen har kanslern under skrifningen strukit öfver en sats eller en del af en sats och omedelbart fortsatt med en ny lydelse eller efteråt gjort små tillägg i kanten. Hans förslag framlades den 23 jan. för rådet, som utan vidare tillstyrkte det; rådslaget innehåller egentligen endast ett referat af förslaget[2]. Dagen därpå öfverlämnades det till ständerna i sex lika lydande exemplar: ett till änkedrottning Kristina såsom Karl Filips förmyndare, ett till hertig Johan af Östergötland, som representerades af sina två rådsherrar Gabriel Gustafsson (Oxenstierna) och Lindorm Ribbing, ett till ridderskapet och adeln, ett till prästerna, ett till borgarne och ett till allmogen.

Det motiverades af kanslern genom ett tal, som finnes refereradt i riksdagsberättelsen, och de exemplar, som voro afsedda för de två furstliga stånden, innehöllo också en skriftlig sammanfattning af dessa motiv, som är gjord af kanslern själf[3]. Vid föregående herredagar har, säger kanslern, rådt mycket oskick och mycken oordning. Det är en skam, att Kongl. Maj:t och högre och lägre ständer, som skola traktera och sluta om riksens vårdande ärenden, löpa tillsammans som en hop fä eller druckne bönder; på häradsting och i sockenstugor går i det fallet ordent-

---

[1] I ett band af kanslerns koncept bland *Riksdagsacta, RA.*

[2] *Rådslag, RA.*

[3] Acta och Handl. etc.; koncept till de skriftliga motiven för änkedrottningen och hertig Johan bland kanslerns koncept. *Riksdagsacta, RA.*

ligare till än på riksdagarna. När ständerna komma tillsamman, stå de om hvarandra, så att här står en adelsman, där en präst, där en borgare och där en bonde, och icke mycket bättre är det vid deras enskilda samkväm. Prästerskap och borgerskap hålla visserligen därvid någorlunda ordning, men bland ridderskapet är det allt för många som icke vårda sig mycket om de förelagda ärendena, — "en stor del bjuda gäster, en part låta ock gärna bjuda sig", och så försummas tiden, och allmogen den löper omkring efter skrifvare, som skola uppsätta dess svar på konungens punkter, och råkar då ut för "luranter och spejare", förstuckna polska agenter, som råda den till allt ondt. Denna synpunkt är den dominerande. Det har händt, heter det, att sådana luranter och spejare lyckats få uppsätta allmogens svar och då naturligtvis affattat dessa i rak strid mot rikets bästa, ja, att de skickat öfver dessa svar "in originali" till fienderna och förrådt allt som passerat; två namngifna personer, Jöns Papist och Erik Andersson, skola särskildt ha varit verksamma på detta sätt. Under den rådande oordningen ha de lätt kunnat lista sig in äfven vid ständernas allmänna sammanträden och där höra allt som förekommit. Först i sista rummet och endast i de skriftliga punkterna till de furstliga ständerna kommer en anmärkning, som går djupare in på riksdagens principiella ställning. Under dessa oordnade förhållanden händer det, att största delen af ständerna far sin väg, förr än förhandlingarna äro slut, och så understå sig dessa, som rest bort, att säga, att de icke varit med — d. v. s. undandraga sig det gemensamma ansvaret för besluten. Man märker, huru grundvalen för ständernas förhållande till konungen allt jämt är den samma: det är

konungen som är angelägen att draga ständerna med sig in i statens arbete, icke ständerna som vilja dela makten med konungen.

Motiveringen för det nya förslaget visar alldeles tydligt, att här icke på minsta sätt var fråga om att i något afseende reglera mötenas sammansättning, ännu mindre att bestämma ständernas makt och befogenhet. Man vill införa bättre ordning vid sammanträdena, för att arbetet skall gå lättare och säkrare, något annat är icke afsedt.

Själfva förslaget motsvarar också helt och hållet denna motivering. Det är helt kort; riksdagsordningen upptar i Stiernmans aftryck bland *Riksdagars och Mötens Besluth* icke mer än dryga 2 sidor. Innehållet fördelar sig i två hälfter. Den första handlar om huru ständerna skola placera sig, när riksdagen öppnas af konungen, huru de skola hälsa konungen och mottaga hans propositioner, den senare delen ger föreskrifter om behandlingen af dessa propositioner och svarens öfverlämnande till konungen.

Först och främst förutsätter man, att några möten ute i det fria, sådana som förekommit ännu under revolutionsåren i slutet af 1590-talet, icke vidare skola äga rum. Ständerna skola samlas i rikssalen; det är ett namn, som man finner för en sal icke blott på Stockholms, utan också på Örebro slott[1] och har väl kommit med, emedan denna riksdag hölls i Örebro; meningen är naturligtvis någon stor sal i allmänhet, som regeringen bestämmer, på den plats, där riksdagen hålles. I denna sal skola platser anordnas för konungen, arffurstarna, riksens råd och

[1] N. Chesnecopheri berättelse från 1610 års riksdag, GJÖRWELL, *Nya svenska biblioteket*, II, s. 627.

hvarje stånd samt inom stånden för hvar person särskildt; ordet stånd tas således här i den nyare betydelsen och betecknar adel, präster o. s. v.

Midt på ena kortsidan sättes konungens stol, till höger om honom är plats för hertig Karl Filip, den närmast arfsberättigade arffursten, till vänster för den andre arffursten, hertig Johan. Denna arffurstarnes närvaro vid konungens möten med ständerna kunna vi följa tillbaka ända till den bekanta berättelsen om Gustaf Vasas afskedsriksdag; 1610 åtföljes Karl IX icke blott af Gustaf Adolf, utan också af Karl Filip och Johan, när han uppträder vid ständernas sammankomster, och på liknande sätt gick det till 1611 och 1614[1]. Det var icke endast för att gifva konungens uppträdande ökad glans, som detta föreskrefs; arffurstarne voro rikets förnämsta ständer, som själfva eller genom ombud skulle deltaga i öfverläggningarna och besluten, och skulle därföre hafva sin särskilda plats vid ständernas möten.

Vid långväggarna sitta främst på högra sidan de fem höga riksens ämbeten, drots, marsk, amiral, kansler och skattmästare, som först under det sista årtiondet hade blifvit en ranggrupp för sig öfver alla andra ämbetsmän, på vänstra sidan öfriga riksens råd. Rådet räknas sålunda ännu till ständerna, liksom det nämndes i spetsen för ständerna i riksdagsbesluten, men i öfverläggningarna öfver propositionerna deltar det icke; det intar ett slags mellanställning mellan konselj och riksstånd. Sedan kommer på högra sidan ridderskapet och adeln, och inom detta stånd föreskrifver konungen en särskild ordning: först grefvarne, därnäst friherrarne, och af hvarje släkt

[1] Swederus, *Stockholms Magazin*, II, s. 695; Acta och Handl. etc., *Riksdagsacta*, *RA.*

endast den, som innehar gref- eller friherreskapet, sinsemellan ordnade efter tiden för släktens upphöjelse till denna värdighet. Skulle hufvudmannen vara rådsherre och sålunda sitta bland rådet, kan "den äldste och skickligaste" intaga hans plats. Detta förutsätter tydligt nog, att äfven de öfriga medlemmarne af grefliga och friherrliga ätter skulle vara skyldiga att infinna sig, och detta låg för öfrigt i sakens natur, ty det var nu som förut en skyldighet för hvarje adelsman såsom sådan. Dessa grefvar och friherrar skulle då naturligtvis taga plats bland adeln, och inom den skola alla ordna sig efter lefnadsålder utan afseende på stånd — d. v. s. social ställning — och ämbete. Midt emot adeln på andra långsidan sitta biskoparne och det öfriga prästerskapet, efter adeln krigsbefälet och efter prästerna borgerskapet; slutligen längst ned i salen och på kortväggen allmogen. När ständerna äro samlade, skola rikets råd och adeln i högtidlig procession och i ordning, "eftersom de sittia, de nederste främpst", gå ut för att afhämta konungen och ledsaga honom vid hans inträde, och sedan alla åter intagit sina platser, får ingen vidare tillträde till salen — utom de unga af adeln, som ännu för sin ungdoms skull ej kunna taga plats i ståndet; de få stå vid dörren. Undantaget förklaras däraf, att adeln ju var det borna tjänstemannaståndet, som bl. a. mangrant skulle infinna sig vid riksmötena, och de unga borde därföre uppfostras till skicklighet äfven i dessa sina plikter.

Bestämmelserna om placeringen hafva sitt största intresse därigenom, att skillnaden mellan ständerna så skarpt markeras. Förslaget förutsätter, att en sådan rangskillnad redan finnes, och ger den uttryck. I och

för sig låg denna noggranna reglering af platserna efter högre och lägre rang helt och hållet i tidens åskådningssätt och hade sina motsvarigheter öfver allt i andra länder och i främmande mötesordningar allt ifrån gyllene bullan. Viktig är också den stränga begränsningen af tillträdet till salen. De till riksdagen inkallade ständerna och inga andra få deltaga i öfverläggningar och beslut. Äfven här utgår man från en förutsättning, som icke direkt uttalats, nämligen att det skulle vara förut kontrolleradt, hvilka som inställt sig. För dem, som voro kallade personligen, riksråd, adel och biskopar, gick detta af sig själf; de öfriga, det lägre prästerskapets representanter och ombuden från städer och menigheter, fingo sedan Karl IX:s tid öfverlämna sina fullmakter till granskning af några konungens tjänstemän, vanligen från kansliet.

Sedan konungen inträdt, öppnar han riksdagen, i det att han hälsar ständerna antingen själf eller genom någon annan, och så besvaras denna hälsning först af arffurstarne hvar för sig, själfva eller genom sina deputerade, af en adelsman å adelns och krigsbefälets vägnar samt slutligen af ärkebiskopen eller en annan — förmodligen har man närmast tänkt på biskoparne — för präster, borgare och bönder gemensamt. Det är endast en vördnadsbetygelse — de göra H. K. M:t "en underdånig lyckönskan" — och säger i och för sig intet om huru dessa stånd brukade ledas hvart för sig. Dock kan man se, att någon fast talman för adelsmännen icke fanns. Efter dessa ceremonier öfverlämnas konungens punkter, riksdagspropositionen, som sålunda nu förutsättes vara skriftligen uppsatt. Konungens eller hans förtroendemans hälsningstal kan ju utveckla eller motivera hans

yrkanden, men förslaget är skriftligt. Jag har redan nämnt, att förslaget till riksdagsordningen öfverlämnades i lika lydande exemplar åt hvarje arffurste och hvarje stånd, och det var säkert meningen, att detta skulle blifva regel. Därpå aflägsnar sig konungen, åtföljd af samma procession som vid sitt inträde. Riksdagen är öppnad, och dess arbete kan börja.

Den senare hälften af förslaget reglerade gången af detta arbete. Sedan konungen gått, skiljas ständerna åt, och hvarje stånd går "till sin kammar" för att öfverlägga om propositionen samt skriftligen affatta sina svar. Äfven detta kan sägas grunda sig på en praxis, som stadgat sig särskildt under Karl IX:s tid, men åtminstone bönderna hade icke haft någon särskild sammanträdeslokal, såsom de själfva säga i sitt svar[1]. Det var tydligen meningen att reglera dessa hvarje stånds enskilda öfverläggningar noggrannare än hittills skett. För att förekomma att propositionernas innehåll blefve förrådt åt fienderna, förklarar konungen sin vilja vara, att propositionerna icke tagas hem från de rum, som anvisats ständerna till samlingslokaler, utan alltid ligga kvar där mellan öfverläggningarna och sedan beslutet fattats lämnas tillbaka till kansliet igen. Detta förutsätter således, att inga sådana förhandlingar inom de enskilda stånden finge äga rum annat än på deras särskildt anvisade lokaler; i sitt koncept har Axel Oxenstierna skrifvit till ett uttryckligt förbud mot "alle andre samkvemder i krogar och annorstädes" men sedan strukit det, säkerligen emedan det på grund af de öfriga bestämmelserna föll af sig själf. Vidare skall K. M:t själf förordna skrifvare åt allmogen, på det att dessa icke må

---

[1] Registratur öfver riksdagshandlingar, *Riksdagsacta, RA.*

råka ut för sådana luranter och spejare, som kanslern så lifligt skildrat, dessa skrifvare skola vara edsvurne, — deras ed skulle väl just afse förtegenhet och trohet mot riket —, och de ensamma finge upptaga allmogens röster och sedan uppsätta dess svar. Det är den enda gång i hela riksdagsordningen som det talas om röstning, och vi få icke lägga in för mycket i det ordet. Räkning af rösterna förekom säkerligen icke; man kan mycket väl ha tänkt endast på de tillrop, hvarmed bönderna af gammalt besvarade propositionerna. För de andra stånden innehåller riksdagsordningen icke alls några dylika stadganden, och man vet egentligen ingenting om huru det gick till vid deras sammanträden. Det heter endast, att alla stånd skulle hålla sig hvart på sin kammare, och om förhandlingarna ej blefve färdiga på en dag, så kunde de fortsättas "två, tre eller flera". Ville ständerna komma tillsammans för att gemensamt behandla svaren, så kunde också det ske, men i så fall på rikssalen. Ingen finge vara borta hvarken från dessa allmänna sammankomster eller från hvarje stånds enskilda rådslag. På detta sätt skulle ständerna hållas tillsammans, så att ingen kunde draga sig undan ansvaret för beslutet.

Sedan alla stånd fått sina svar färdiga, samlas de åter i rikssalen på sina platser, och så inträder konungen här för att mottaga svaren. Såsom jag har nämnt, hade det gått till så ibland under Karl IX:s tid, men ingalunda alltid. När det nu gjordes till regel, att konungen alltid skulle mottaga svaren personligen, så var detta icke endast för högtidlighetens skull. Förslaget bestämmer, att hvarje stånd skall aflämna svaren genom sina deputerade — arffurstarne antingen personligen eller genom ombud. Man kan lägga märke till att här

icke vidare är tal om att ärkebiskopen skall föra ordet för alla de ofrälse stånden; eftersom hvarje stånd ger särskildt svar, skall också detta särskildt frambäras af dess förtroendeman. Det är så mycket nödvändigare, som dessa förtroendemän också skola muntligen utveckla de skäl, som föranledt ständernas beslut.

Sedan följer den berömda punkten om huru konungen mottager svaren. "Är nu K. M:t med svaret till freds, väl och godt. Är där något betänkiande uti, då replicerar H. K. M:t anten munteligen eller skrifteligen, eftersom sakens viktighet det kräfver." Det finnes i dessa ord icke något spår af en afvägd maktfördelning mellan konung och ständer. Ständerna äro sammankallade för att gifva konungen sitt stöd i de åtgärder, som han anser nödiga, och det faller af sig själf, att deras arbete bör resultera i beslut, som han kan finna nyttiga för riket. Är han nöjd med svaren, då är ständernas begärda anslutning till honom gifven, då är "väl och godt". Men svara icke ständerna genast så, att han kan nöja sig därmed, då är ingalunda frågan förfallen, då replicerar han, gör sina anmärkningar och framlägger *sina* skäl. Han kan göra detta skriftligen, såsom Karl IX vanligen hade gjort, men han kan också göra det muntligen. Gustaf Adolf vill tydligen utveckla den personliga förhandlingen mellan konung och ständer. Han vill sätta i system dessa muntliga uttalanden af konungen, som fadern mera användt såsom utomordentliga medel, och som hos honom så ofta antagit karaktären af våldsamma utbrott. Sedan K. M:t sålunda ytterligare utvecklat sin mening — sedan få naturligtvis ständerna ytterligare öfverväga å sin sida.

Men denna konungens omedelbara förhandling med ständerna utsträckes än vidare. Stämma ständernas svar icke öfverens sinsemellan, då skall i konungens närvaro hvarje stånd genom någon sin medlem gifva skäl för sin mening i en ordentlig diskussion, på det att, heter det, "när skälen och argumenten äre förhörde, man då deste bättre kan hålla dem emot hvart annat och besi, hvilkendera bästa grunden hafver". Meningen är naturligtvis närmast, att ständerna på detta sätt skola komma till enighet, att svaren "kunna skäligen förenas", såsom uttrycket lyder, och förmodligen tänker man sig då, att äfven konungen själf skall kunna gripa in i diskussionen. Men lyckas det icke att på detta sätt sammanföra meningarna, då återstår den utvägen, att "K. M:t tager däraf det bäst är". Äldre forskare hafva fäst en viss vikt vid dessa sist anförda ord och ansett, att de gifva konungen en utomordentlig makt, en afgörande röst, när ständerna icke äro enhälliga. Det är att se saken lika anakronistiskt, som när man talat om att 1617 års riksdagsordning förbehåller konungen ensam initiativ, rätt att väcka förslag, därför att den endast talar om behandlingen af hans proposition. Man tänkte helt enkelt icke på några andra förslag än dem, för hvilka konungen sammankallat sina ständer, och det låg likaså i sakens natur, att han själf fattade det beslut, han ansåg för bäst, i de fall där ständerna ej blefvo eniga. Den bestämmelsen berör icke alls fördelningen af makten mellan konung och ständer; den var naturligtvis endast afsedd för sådana frågor, där konungen *kunde* besluta på egen hand. Gällde det någonting, som enligt lag eller häfd eller gifna försäkringar kräfde folkets samtycke, t. ex. att pålägga skatt eller införa ny lag eller börja krig, då kom en

sådan konungens rätt att välja helt enkelt icke till användning.

Mera innehåller icke förslaget till riksdagsordning. Det sammanfattar själft sin betydelse så, att om alla propositioner behandlas på detta sätt — konungen afgaf vanligen flera propositioner, den ena efter den andra —, alla svar sålunda afgifvas och alla öfverläggningar sålunda företagas, då skall allt gå både riktigare och synligare — mera öppet — till och mycken fara undvikas. Det är en ordningsstadga, men intet annat — allra minst någon grundlag i vår tids mening.

Samtliga ständerna afgåfvo hvar för sig betänkande om konungens förslag: änkedrottningen, hertig Johans sändebud, ridderskapet och adeln tillsammans med krigsbefälet, prästerskapet, borgerskapet och bönderna[1]. De hafva endast några få anmärkningar att göra. Hertig Johans sändebud och äfven adeln sätta i fråga, om det kan vara lämpligt, att hela ridderskapet skall placeras efter ålder, ej efter ämbete. De förmena, att sådana ämbetsmän som generalguvernörer, ståthållare och krigsöfverstar dock borde hafva försteg framför andra "som hvarken K. M:t eller fäderneslandet tjäna, utan hemma sittia och sig om ingenting beflita". Det är ett intressant uttalande ur den synpunkten, att det visar, huru starkt uppfattningen om adelns kallelse som ämbetsmannastånd redan vid denna tid tränger igenom. För öfrigt vända sig ständerna egentligen endast mot en punkt i förslaget, nämligen den som föreskrifver, att deras ombud skulle muntligen motivera de skriftliga svaren, när dessa öfverlämnades åt konungen på rikssalen, och äfven

[1] Änkedrottningens svar bland Acta och Handl., öfriga ständers i Registratur öfver riksdagshandlingar, *Riksdagsacta, RA.*

vara skyldiga att träda fram för att försvara sitt stånds mening, om konungen "replicerade" eller ständernas betänkanden icke stämde öfverens. Änkedrottningen anmärker, att detta var omöjligt för Karl Filips del, eftersom han ännu stod under sin moders förmynderskap, och för öfrigt olämpligt, emedan rikets viktiga ärenden "fordra och reqvirera god tid till att öfvervägas, så framt något fruktsambligit och varaktigt skall blifva beslutit och svaret". Präster, borgare och bönder känna sig alla, såsom borgarne uttrycka det "fast enfallige och svage strax på stunden . . . att förfäkta och försvara deres meninger" och begära likaledes, att om nya svar behöfvas, äfven dessa måtte få afgifvas skriftligen. Orsaken till denna betänksamhet är helt naturlig: tiden saknade ju fullständigt parlamentarisk vana, och dessutom var det omöjligt för en enskild att tala å ett helt stånds vägnar, åtminstone med någon bindande verkan. Det *kan* ju hända, att bakom ständernas invändningar också ligger en farhåga, att konungen med sin personliga öfverlägsenhet skulle allt för starkt komma att behärska en sådan muntlig öfverläggning, och att denna således skulle inkräkta på deras fria pröfning af frågorna.

Konungen gjorde inga svårigheter i denna punkt. Då änkedrottningens utlåtande upplästes för honom på rikssalen den 27 jan., svarade han genast muntligen, att ständerna enligt hennes önskan skulle "hafva dilation till att betänkie sig och svare skrifteligen" [1]. Därmed var den viktigaste anmärkningen undanröjd äfven för de öfriga ständerna, och dagen därpå, den 28 jan., "förklarade välborne kansleren Herr Axel Oxenstierna dem deras dubia,

---

[1] Acta och handl., *Riksdagsacta, RA.*

och när det var skedt, gåfvo de sig till frids"[1]. Bestämmelserna om muntliga diskussioner på rikssalen skulle sålunda utgå. För öfrigt var det endast tal om de rum, som ständerna skulle få till sina enskilda öfverläggningar.

Därmed var sålunda den nya ordningen slutbehandlad, och sedan finner man endast en helt kort punkt om den i riksdagsbeslutet. Formuleringen visar ganska tydligt, huru man betraktade hela frågan. Ständerna förklara, att de funnit den ordning och process, som *K. M:t brukat* på denna riksdag, vara god och skicklig — den hade nämligen blifvit tillämpad redan från riksdagens början — och de anhålla, att K. M:t ville låta publicera denna ordning och äfven hädanefter tillämpa den i samma skick, som den nu af ständerna blifvit "beviljat och observerat". Å ena sidan är det således K. M:t, som påbjuder en sådan ordning och sätter den i tillämpning, å andra sidan uttala ständerna sitt godkännande af den och göra hvad på dem ankommer för att iakttaga den.

Någon annan stadfästelse har riksdagsordningen aldrig fått. Den blef icke, såsom det brukade ske med viktiga föreningar mellan konung och ständer, af dessa senare underskrifven och beseglad. Men den synes icke heller hafva blifvit uppsatt såsom stadga i konungens namn och fått hans underskrift; någon sådan urkund finnes icke och har efter allt att döma aldrig kommit till, ty man känner icke den ringaste antydan därom. Under sådana förhållanden är det naturligt nog, att någon publicering, sådan som ständerna anhållit om, icke heller blef af. Den text, som Stiernman meddelar i sina *Riksdagars och Mötens Besluth,* och som alltid gått under

---

[1] Registratur öfver riksdagshandlingar; afskrift af J. Skyttes anteckningar om riksdagen. *Riksdagsacta, RA.*

namn af Gustaf Adolfs riksdagsordning, är ingenting annat än ett aftryck af det *förslag,* som framlades vid riksdagens början; det följer ord för ord detta förslag och upptar således äfven de bestämmelser om den muntliga diskussionen på rikssalen, som konungen på ständernas begäran lät falla, och det har äfven förslagets datum, den 24 febr., medan saken af ständerna icke behandlades förr än den 27 och 28, såsom jag nyss nämnt. Man kan säga, att någon riksdagsordning rent af aldrig kommit till stånd, om man därvid tänker på en slutgiltigt affattad och i en eller annan form beseglad urkund.

Men detta hindrar icke, att själfva det sakliga innehållet i den föreslagna ordningen verkligen ansetts blifva gällande och äfven sedan varit gällande. Sedan konungen förvissat sig om att ständerna voro villiga att iakttaga dessa arbetsformer, berodde det på honom själf att sätta dem i verket, och det kunde han naturligtvis göra utan att utfärda någon tryckt stadga, ja utan att ens låta skrifva ut den lydelse, som bestämmelserna slutligen skulle hafva. Det är också, hvad han har gjort. Jag har nämnt, att dessa former tillämpades redan vid riksdagen i Örebro. Det samma skedde vid den nya riksdag, som på hösten 1617 sammanträdde i Stockholm och sedan fortsattes i Upsala i samband med konungens kröning. Det heter i redogörelsen för denna riksdags öppnande uttryckligen, att ständerna togo plats "efter den gjorde sessionsordningen på sist hållne riksdag", och sammanträdena höllos också nu efter dess föreskrifter [1]. På samma sätt har det säkert skett äfven sedermera under Gustaf Adolfs regering. Vi hafva åtminstone för några riksdagar sådana halft officiella redogörelser för för-

[1] Acta och Handl., *Riksdagsacta, RA.*

handlingarna, som förekommit allt sedan Karl IX:s tid, och med år 1627 begynna adelns protokoll, så att man åtminstone i grunddragen kan följa riksdagsarbetets gång.

Tiden medger mig icke att gå in på hvad dessa källor hafva att meddela om sådana saker som en ytterligare utförd reglering af platserna på rikssalen, om ceremonielet i öfrigt, om ständernas talmän vid sina möten med konungen o. s. v. Kärnan i riksdagsordningen är det som säges om konungens förbindelser med ständerna, om propositionernas aflämnande och ständernas svar. Jag skall inskränka mig till att nämna några ord om huru dessa grundsatser bragtes i verkställighet och hvad detta har att betyda i statslifvets allmänna utveckling.

Konungen aflämnar, alldeles som han i sin riksdagsordning bestämt, regelbundet sina propositioner i egen person till de församlade ständerna, och han mottar likaledes personligen deras skriftliga svar. På detta sätt samlas riksdagens arbete oupphörligt i sådana direkta möten mellan konung och ständer med mellanrum af endast en eller annan dag, så mycket som behöfves för att gifva ständerna tillfälle att enskildt öfverlägga om svaren.

Så t. ex. öppnades riksdagen i Stockholm 1617 under öfliga former på rikssalen den 21 aug., och sedan sammanträdde ständerna på samma sätt inför konungen den 23, 25, 27, 29 aug., 1, 3, 6, 9, 13, 15, 24, 26 september. Vid de allra flesta af dessa sammanträden tar konungen själf till orda, icke blott för att motivera sina propositioner, utan också för att uttala sig med anledning af ständernas svar. Någon verklig diskussion, sådan som det första förslaget till riksdagsordning hade afsett, blir det icke, ty ständerna å sin sida begagna sig

alltid af sin medgifna rätt att först öfverväga konungens nya punkter och sedan framlämna skriftliga svar. Men konungens personliga uppträdande dominerar ändock. Det är på detta sätt han leder ständerna till offervillighet inför de stora krafven på krigsfolk och skatter, på detta sätt drager han dem med sig till samfällda beslut om Sveriges ingripande i tidens stora politiska och religiösa brytningskamp, och på detta sätt förvärfvar han deras godkännande och deras medverkan till de stora reformerna i Sveriges inre samhällslif. Gustaf Adolfs riksdagsordning har, såsom konungen afsett, satt hans samarbete med ständerna i system, och den ger honom formerna för att åt sig bevara en ledande och behärskande ställning i detta samarbete.

Kanhända fanns det vid den tidpunkt, då riksdagsordningen först tillkom, ett alldeles särskildt skäl för konungen att åt sig söka trygga denna ledande ställning. Vi få icke glömma, att i Sveriges rike under Gustaf Adolfs första tid funnos två arffurstendömen med en ganska långt utsträckt självständighet, och trots det mönstergilla personliga förhållande, som rådde mellan konungen och såväl hans mor och bror som hertig Johan, hade det vid riksdagen 1614 visat sig, att detta kunde vålla betydliga svårigheter. Änkedrottningen vakade ytterst strängt öfver Karl Filips furstliga rättigheter, och den ena efter den andra af konungens propositioner framkallade segslitna förhandlingar om huru de föreslagna anordningarna skulle låta sig förenas med hertigarnes höghet. Det är möjligt, att konungen icke minst tänkte på den sidan af saken, då han vid nästa riksdag genomförde den nya ordningen. I så fall behöfde denna till Sveriges lycka aldrig bestå något svårare prof i det afseendet,

eftersom båda hertigarne afledo inom några år och deras furstendömen gingo tillbaka under kronan.

Grundkaraktären af Gustaf Adolfs riksdagsordning förblir i alla händelser tydlig och klar, och den är den samma, som återfinnes i hela hans storartade arbete för den svenska statens organisation. Den drar upp för ständernas verksamhet några enkla, men fasta linjer, som i och för sig icke innebära någon ny princip, utan endast göra till bestämda och klara regler de former, som förut vuxit fram. Den sätter konungen i medelpunkten för detta arbete, icke för att tillvälla honom makt på ständernas bekostnad, utan därför att konungadömet var själfva den bärande stommen i hela den statsbyggnad, som Gustaf Adolfs föregångare i två led hade grundat och som han själf i viss mening kan sägas hafva fullbordat. Gustaf Adolfs riksdagsordning blef det enkla uttrycket för en harmonisk samverkan mellan statens krafter under konungens ledning, en samverkan, i hvilken det icke var fråga om någon noggrann utskiftning af makten mellan konung och ständer af det skälet, att dessa två icke kände sig eller tänkte sig stå i någon motsats till hvarandra. Att ständerna vid riksdagen så småningom också kommo att uppbära folkets rättigheter inom statslifvet, det berodde på en utveckling, som Gustaf Adolfs riksdagsordning i och för sig icke var afsedd att ingripa uti.

